

'פֹּה אֵשֶׁב פִּי אֹתִיָּה' (תה' קל"ב, יד) –

בחירתה של ירושלים כעיר בירתו של דוד

תקציר

מאמר זה סוקר את התירוצים השונים לבעיה: מדוע דוד בחר את ירושלים להיות עיר הבירה?

הפתרון המוצע כאן הוא, שבחירה זו הונעה ע"י סיבות פוליטיות, ולא סיבות דתיות טופוגרפיות או אקלימיות.

ירושלים הייתה העיר היחידה, שלא הייתה לה היסטוריה מקודשת, ולכן היא הייתה מתאימה להיות העיר הנבחרת. על דעתו של דוד, שלא רצה שהיא תהיה מקור לסכסוכים בין שבטי-ישראל, אמנם גישה הגיונית זו לא מונעת את שבטי-ישראל מנטישת העיר הקדושה – דור אחד אחרי שלטון שלמה (קריעת הממלכה).

לפי המסופר בשמואל ב' ה' ובדברי הימים א' י"א¹ כבש דוד את ירושלים מידי היבוסים, קרא לה "עיר דוד" והפך אותה לעיר בירתו. לעיר זו הועברו כל המוסדות השלטוניים, ולאחר מכן הועלה אליה ארון ה' – מתוך כוונה להפוך אותה גם למרכז דתי, אשר בו ייבנה בית המקדש (שמ"ב ו'-ז'), אולם לא בשמואל ולא בדברי הימים אין אנו מוצאים את הסיבה למהלך זה.

עובדה זו אינה צריכה להתמיה, שכן עיקר מעייניהם של מחברי הספרים הללו לא היה לתאר בצורה מדויקת את פעולותיו של דוד, אלא להביע השקפות דתיות שונות.

השאלה, שאנו מתכוונים לברר במאמר זה, היא: על שום מה נבחרה דווקא ירושלים להיות עיר בירתו של דוד,² והלוא היו ערים אחרות, שנודעה להן חשיבות דתית רבה כבר מימי האבות, כגון: שכם, בית אל וחברון, וזאת – בניגוד לירושלים, אשר הייתה עיר יבוסית?

תחילה נסקור את ההסברים השונים, שניתנו לתמיהה זו, נעריך אותם, ולבסוף נציע את עמדתנו.

תאריכים: ירושלים במקרא; דוד; ספר שמואל; הר המוריה; עקדת יצחק.

מילות מפתח: ירושלים במקרא; דוד; ספר שמואל; הר המוריה; עקדת יצחק.

1. על ההבדלים בין התיאורים – ראו למשל י' ידן, **תורת המלחמה בארצות המקרא**, רמת-גן תשכ"ג, עמ' 236-237; ב' מזר, "ירושלים בתקופת המקרא", בתוך: הנ"ל, ערים וגלילות בארץ ישראל, ירושלים תשל"ה, עמ' 28-29; P.K. McCarter, *II Samuel* (Anchor Bible), New York 1984; S. Japhet, *I & II Chronicles* (OTL), 29-28 Louisville, KY 1993; I. Kalimi, "The Capture of Jerusalem in the Chronistic History", *Vetus Testamentum*, 52 (2002), pp. 66-79; G.N. Knoppers, *I Chronicles 11-29* (Anchor Bible), New York 2004

2. הנחת היסוד שלנו היא, שלפי ספר שמואל **דוד** הוא זה שבחר בירושלים, אולם ממקורות אחרים עולה, שבחירה זו מיוחסת לה', כגון: "כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן" (תה' קל"ב, יג). השוו גם מל"א י"א, יג, לו; מל"ב כ"א, ז; מל"ב כ"ג, כז; תה' ע"ח, סח; דה"ב ו', ו. סוגיה זו מצריכה דיון נפרד, החורג ממסגרת מאמר זה.

1. יתרונה הטופוגרפי של ירושלים

על-פי גישה אחת, בחירתה של ירושלים קשורה בתנאים הטופוגרפיים המיוחדים שלה.³ התצפית הגבוהה מהמצודה לכיוון ההר באבו-תור מדרום – אפשרה לדוד להתבצר היטב מפני הפלשתים. גם שיפועה הרב של גבעת עיר דוד היווה יתרון.

כנגד דעה זו יש לומר, ש"ירושלים לא שכנה על הדרכים הבינלאומיות הראשיות – 'דרך הים' ו'דרך המלך', שעברו בארץ ישראל וקישרו את מצרים עם סוריה ומסופוטמיה".⁴

יתר על כן, ירושלים הייתה העיר הנמוכה ביותר מבין הערים, הנמצאות בגב ההר.⁵

לשם השוואה נרשום את גובהן של ערים אלו:

חברון ובית-אל: 900 מ' מעל פני הים.

בית-לחם וגבעת-שאול: 800 מ' + מעל פני הים.

ירושלים: 777 מ' מעל פני הים.

2. קרבתה של ירושלים למקורות מים

מנשה הראל⁶ כותב, שקרבתה של ירושלים למעיין הגיחון הייתה גורם חשוב בבחירתה של ירושלים לעיר בירתו של דוד.

לעומת זאת, שאר הערים היו חסרות מקורות מים חיים או שהיו בהן מעיינות דלים.

אולם במקום אחר כתב הראל:

"ירושלים היא העיר השחונה ביותר על פרשת המים של הר יהודה".

הוא אף טען, ששמה הפיוטי של ירושלים, "ציון" (מלשון צייה) עשוי להמחיש טיעון זה.⁷

בעניין זה נראים דבריו של ריכב רובין, הסבור, שעליית קרנה של ירושלים התרחשה "לא בשל תנאי הטבע, אלא למרות מגבלותיהם של תנאים אלה".⁸

3. מ' הראל, **זאת ירושלים**, תל-אביב תשל"ג, עמ' 22. הדברים שבו ונתפרסמו בתוך ספרו **הגיאוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל**, תל-אביב תשס"ב, כרך א.

4. ר' רובין, "ירושלים וסביבותיה: השפעת התנאים הפיסיים על יישובה של ירושלים", בתוך: ש' אחיטוב וע' מזר (עורכים), **ספר ירושלים: תקופת המקרא**, ירושלים תש"ס, עמ' 10. על דרכים אלו – ראו י' אהרוני, **ארץ ישראל בתקופת המקרא: גיאוגרפיה היסטורית** (מהדורה מתוקנת על-ידי י' אפעל), ירושלים תשמ"ז, עמ' 43-35.

5. מ' הראל, "ציון", בתוך: ש' אברמסקי ומ' גרסיאל (עורכים), **ספר שמואל ב'** (עולם התנ"ך), רמת-גן 1989, עמ' 47.

האם ניתן ללמוד מכאן, שהראל חזר בו מן הדברים, שכתב בספרו 'זאת ירושלים'?

6. הראל (לעיל, הערה 3), עמ' 22. אלון דה-גרוט מייחס בחירה זו ל"תושבי ירושלים הקדומה". ראו מאמרו "מפעלי המים בירושלים בימי בית ראשון", בתוך: ד' עמית ור' גונן (עורכים), **ירושלים בימי בית ראשון: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומרי עזר**, ירושלים תשנ"א, עמ' 124.

7. ראו מ' הראל, "שמות האתרים סביב ירושלים וזיקתם לעבודת המקדש", מחקרי יהודה ושומרון ט (תש"ס), עמ' 39-55 וכן בעולם התנ"ך לשמ"ב ה, עמ' 47 (ראו הערה 5 לעיל).

8. רובין (לעיל, הערה 4), עמ' 11. השוו גם י' קרמון, "ירושלים הרים סביב לה", בתוך: י' אבירם (עורך), **ירושלים לדורותיה: הכינוס הארצי הכ"ה לידעת הארץ**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 108; א' מלמט, "ירושלים בשחר ימיה", בתוך: ד' עמית ור' גונן (עורכים), **ירושלים בימי בית ראשון: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומרי עזר**, ירושלים תשנ"א, עמ' 2.

3. קשריה של ירושלים למסורת האבות

כמה חוקרים טענו, שבחירתה של ירושלים קשורים לזיקתה למסורת האבות: כך, למשל, כותב בנימין מזר, שדוד חידש את הקשר בין אברהם ובין ירושלים – קשר, שהתחיל בבראשית כב בעת עקדת-יצחק על הר-המוריה:⁹

במסכת המסורות הקשורות בירושלים משתלב גם הסיפור על עקדת-יצחק, שהרי המקום, בו בנה אברהם את המזבח וקרא לו "ה' יְרָאָה, אשר יִאָמַר היום בהר ה' יְרָאָה" (בר' כ"ב, יד), אינו אלא המקום בגורן אכְנָה שבהר המוריה. בעת שבחר דויד במקום הזה להקים עליו מזבח והועידו כמקום בית המקדש המרכזי של העם, חידש לכאורה את הקשר בין אבי-האומה לבין ירושלים; להודיע, כי הברית בין אלוהי-ישראל לבין המלך דויד וביתו אחריו, כפי שנתבשר על ידי נתן הנביא (שמ"ב ז', טז ועוד), תהווה חלק מן הברית שנכרתה בין אלוהי-ישראל ובין אבי-האומה (בראשית ט"ו).

פירוש זה הוא בעייתי מכמה בחינות:

- א. אמנם פרשנים רבים קשרו בין סיפור העקדה בבראשית כב ובין הר המוריה,¹⁰ אולם אם נדקדק בקריאתנו נמצא, כי השם "הר המוריה" אינו מופיע בו, אלא "ארץ המוריה" (בר' כ"ב, ב).¹¹
- ב. הקישור בין "הר המוריה" ובין מקום בניית המקדש – נעשה רק בספר דברי הימים, שנכתב בימי בית שני (ראו דה"ב ג, א). אין כל ראייה, שגם בימיו של אברהם או של דוד כבר ידעו על קשר זה.¹² ומעניין, שכבר בפשיטתא תרגמו את מוריה במשמעות של "אמורי", ובכיוון זה הלכו גם רש"ם וחזקוני: "האמוריה", ארץ האמורי". שני הפרשנים גם אינם מזכירים את המילה ירושלים בפירושיהם.
- ג. עיון בפרשת העקדה דווקא עשוי להרחיקנו מזיהוי מקום העקדה עם ירושלים: כך, למשל, נשאל: וכי המרחק בין באר-שבע (מקום הימצאו של אברהם בראשיתו של הסיפור, והמקום, שאליו חזר בסופו – בר' כ"ב, יט) ובין ירושלים הוא "שלושת ימים"? ולא זו אף זו: אם מדובר בירושלים, מדוע נזקק אברהם לקחת עצים לשם?¹³

-
9. ב' מזר, "ימי דוד ושלמה", בתוך: א' מלמט (עורך), **ההיסטוריה של עם ישראל: ימי המלוכה – היסטוריה מדינית**, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 64; הנ"ל, "ירושלים", בתוך: א' שטרן (עורך), **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל**, ירושלים תשנ"ב, כרך ב, עמ' 613. ראו גם, J. Levenson, *Sinai and Zion*, Minneapolis 1985, pp. 94–95.
  10. ראו למשל **ספר היובלים**, י"ח, יג; יוסף בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים** א, יג, ב (סעיפים 224, 226); בראשית רבה נ"ו, טז; תרגום אונקלוס; התרגום המיוחס ליונתן; רש"י; רמב"ן; רד"ק ורלב"ג. השוו ש"א ליונטס, "מְרָאָה, ארץ המוריה", **אנצמ"ק**, ה, ירושלים תשכ"ח, טור 460: "ארץ המוריה – שם קדום הוא לחבל ההרים שבו שוכנת ירושלים".
  11. יש לתמוה גם על כוּגן, שכתב בפתח מאמרו על ירושלים: "כידוע, על פסגת הר המוריה ניסה האלוהים את אברהם, כשדרש ממנו להעלות את בנו כקורבן. ראו מ' כוּגן, 'העיר אשר בחרתי': ירושלים בראי הספרות הדבטרונומיסטית", **תרביץ**, נ"ה (תשמ"ו), עמ' 301.
  12. השוו מלמט (לעיל, הערה 8), עמ' 2. ראו לכל העניין י' קלימי, "ארץ המוריה, הר המוריה ואתר מקדש שלמה בהיסטוריוגרפיה המקראית", **שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום**, י"א (תשנ"ז), עמ' 180–194.
  13. ראו N.M. Sarna, *Genesis (JPS Torah Commentary)*, Philadelphia 1989, p. 392. "דרך שלושת ימים": למשמעותו של ביטוי מספרי במקרא ובפרשנות הקדומה", בתוך: מ' צפור ומ' אביעז (עורכים), **מחקרי מורשתנו** ב-ג: ספר זיכרון לצבי בצר, רחובות תשס"ד, עמ' 17–28, ובייחוד עמ' 22–23 והספרות הנזכרת שם.

שנתון "מ"ה – תשס"ז – כרך י"ב

- ד. בפירושו לבר' כ"ב, יד כותב ראב"ע: "וטעם בהר' ה' יראה – ב'אלה הדברים".
 כוונתו היא ל'סוד השנים-עשר' שלו, הנזכר בפירושו לדברים א', ג:
 מה שהסתיר והצפין אבן עזרא, בא ר' יוסף בן אליעזר טוב עלם הספרדי, בעל "צפנת פענח"¹⁴, וגילה:
 "כי הר' ה' הוא הר המוריה, שנבנה בו בית המקדש – כמו שכתוב בדברי הימים ב', ג, א, ומשה לא כתב בתורה א'י זה הר הוא, רק כתב 'המקום אשר יבחר ה'" (דברים י"ב, יא).
 משמע שהוא לא ידע אי זה הר הוא; כי לא גילהו השם עד ימי דוד. ואיך אמר בכאן 'בחר ה' יְרָאָה', שמשמע שידעו משה [...] ולא יתכן שיאמרו כן בימי משה, ולפי זה לא כתב משה זה הפסוק, רק כתבוהו הנביאים האחרונים".
 מסתבר אפוא, שהקשר בין דוד ובין ירושלים חל אך ורק במאה העשירית לפסה"נ, ולא בימי אברהם.¹⁵
 ה. מזר כותב, כי דוד בחר "במקום הזה להקים עליו מזבח והועידו כמקום בית המקדש המרכזי של העם" (לעיל), אולם על-פי פשוטו של מקרא, קשה לקשר בין סיפור המפקד בשמ"ב כד ובין בחירתה של ירושלים:
 סיפור המפקד בנוסחו של ספר שמואל אינו מזכיר כלל את המקדש.
 יתר על כן, נושא המקדש כמעט לא נדון בספר שמואל, להוציא חזון נתן (שמ"ב ז'), שבו נאסר על דוד לבנות בית לה'.¹⁶ נושא המקדש הודגש רק בגרסה של ספר דברי הימים (דה"א כ"א).¹⁷ הזיקות בין סיפור המפקד ובין סיפור עקדת יצחק¹⁸ אינן מלמדות בהכרח על כך שמדובר באותו אתר בדיוק. לכל היותר, זיקות אלה עשויות ללמד על מגמה להשוות את דוד לאברהם, אך אינן מקשרות בהכרח את גורן ארוונה – למקום, שבו נעקד יצחק.

14. יוסף ב"ר אליעזר טוב עלם, **צפנת פענח: פירוש על ראב"ע על התורה**, מהדורת ד' הרצוג, קראקא א עמ' 112 (פירושו לבראשית כ"ב, יד) תרע"ב. ראו בהרחבה ש' ורגון, "הביקורת הגבוהה לתורה בעיני שד"ל", **שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום**, י"ג (תשס"ב), עמ' 281-288.

15. השו"ג צ' וינברג, "אתרי המזבח – החוק והמציאות", **בית מקרא**, מ"א (תשנ"ו), עמ' 241-248. קאסטו כתב, כי "בצורתם שלפנינו נוסחו הכתובים כנראה לאחר שכבר נעשתה ירושלים מרכז העבודה לאלוהי ישראל". ראו מ"ד קאסטו, "ירושלים בספרי התורה", בתוך: **ספרות מקראית וספרות כנענית**, א, ירושלים תשל"ב, עמ' 96. השו"ג אמית, "מעמדה של ירושלים בספרות התורה", בתוך: מ' גרסיאל ואחרים (עורכים), **עיוני מקרא ופרשנות**, כרך ה: מנחות ידידות והוקרה לאוריאל סימון, רמת-גן תש"ס, עמ' 52.

16. על חזון נתן ראו M. Avioz, **Nathan's Oracle (2 Samuel 7) and Its Interpreters**, Bern 2005.

17. ראו מ' גרסיאל, "תיאור מפקד דוד בדברי הימים לאור המקבילה בשמואל", בתוך: מ' גרסיאל ואחרים (עורכים), **עיוני מקרא ופרשנות**, כרך ה: מנחות ידידות והוקרה לאוריאל סימון, רמת-גן תש"ס, עמ' 137-160; R.L. Braun, **1 Chronicles** (WBC), Waco 1986, pp. 212-218; S.J. De Vries, **1 and 2 Chronicles** (Forms of the Old Testament Literature 11), Grand Rapids 1989, pp. 177-180; R. Mosis, **Untersuchungen zur Theologie des christlichen Geschichtswerkes** (Freiburger Theologische Studien 92), Freiburg 1973, pp. 104-124; W. Rudolph, **Chronikbücher** (HAT 21), Tübingen 1955, pp. 141-149; H.G.M. Williamson, **1 & 2 Chronicles** (NCB), Grand Rapids and London 1982, pp. 142-151. אמית (לעיל הערה 15), עמ' 49 כותבת בצדק, כי "לאורך הגרסה המסופרת בשמואל ב כד ובסיומה אין היגד מפורש ואף לא רמז, שמקום הגורן עתיד להיות מקום המקדש".

18. ראו על כך למשל י' זקוביץ, "מגמתם של סיפורי קניית הנחלות במקרא", **בית מקרא**, כ"ד (תשל"ט), עמ' 17-21; הנ"ל, "המסורות במקרא על ראשית התקדשותה של ירושלים", בתוך: ד' עמית ורבקה גונן (עורכים), **ירושלים בימי בית ראשון: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר**, ירושלים תשנ"א, עמ' 12-22; הנ"ל, **דוד – מרעה למשיח**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 133 ואילך.

4. ירושלים כעיר ניטרלית

הגישה הנראית לנו היא, שהבחירה בירושלים נבעה בעיקר מטעמים פוליטיים: בגמרא נחלקו חז"ל בבעיה, אם ירושלים נחלקה לשבטים או לא (יומא י"ב, ע"ב; סוטה מ"ה, ע"ב; בבא קמא פ"ה, ע"ב).

לפי הדעה, שירושלים לא נחלקה לשבטים, הרי בחירתה של העיר נועדה למנוע סכסוכים בין-שבטיים:

ימי השופטים היו מלאים וגדושים בסכסוכים אלה (ראו, למשל, בסיפורים על גדעון, על יפתח ובסיפור על פילגש בגבעה), ופעולתו של דוד נועדה למנוע סיטואציות כגון אלה.

על כך עמד כבר הרמב"ם בספרו 'מורה נבוכים':

שלא יבקש כל שבט שיהיה (מקום) זה **בנחלתו** וישתלט עליו, ותארע בו מחלוקת ומלחמת אחים, כמו שאירע כשביקשו את **הכהונה**. לכן בא הציווי, שלא ייבנה **בית הבחירה** אלא לאחר **הקמת מלך**, כדי שהשליטה תהיה בידי אחד, ויתבטל המאבק...¹⁹

אמנם הרמב"ם הזכיר עניין זה בקשר לשאלה, מדוע לא נזכרה ירושלים בתורה, אולם דברים אלה רלוונטיים גם לשאלה, מדוע בחר בה דוד.

מרטין נות וגיון ברייט²⁰ ציינו, כי מחד גיסא, חברון לא הייתה יכולה לבוא בחשבון כעיר בירתו של דוד, מכיוון שהיא נודעה כעיר הראשית של שבט יהודה, ובחירתה הייתה עלולה להיתקל בהתנגדות מצד שבטי הצפון.

מאידך גיסא, גם עיר כלשהי בצפון לא הייתה יכולה להתקבל על דעתם של שבטי הדרום כעיר בירה.

הניטרליות של ירושלים, שאינה משתייכת לשום שבט, עשויה הייתה להביא להתקבלותה על דעת כל שבטי ישראל.²¹

נוסף על כך, חוקרים רבים מציינים, שירושלים נמצאת על הגבול שבין בנימין ובין יהודה, ומשום כך היא הייתה עשויה לסייע בחיזוק הקשר בין שבטים יריבים אלה.²²

עם זאת, שלטונו של דוד לא היה נקי ממחלוקות בין שבטי-ישראל:

אלה באו לידי ביטוי במרד אבשלום ובמרד שבע בן בכרי.²³ מחלוקות אלה התעצמו דור אחד לאחר מות שלמה בעת פילוג המלוכה. ירושלים חדלה להיות עוד "עיר שחבורה לה יחדו", אלא

-
19. **מורה נבוכים לרבנו משה בן מימון**, תרגם מערבית לעברית והוסיף הערות ומפתחות מיכאל שוורץ, תל אביב תשנ"ז. כרך ב' חלק ג' פרק מ"ה עמ' 602.
  20. M. Noth, **The History of Israel** (trans. S. Goodman), London 1960, pp. 189–190; J. Bright, **A History of Israel**, London 1972, p. 195.
  21. כך גם א' אורבך, **המדבר וארץ הבחירה** (תרגם מגרמנית: ד' אור), תל-אביב תשי"ח, כרך א, עמ' 220; מקארטר (לעיל, הערה 1), עמ' 141–142; ש' ייבין, "דוד", **אנצמ"ק**, ב, ירושלים תשי"ד, עמ' 631; כוגן (לעיל, הערה 11), עמ' 303.
  22. Z. Kallai, **Historical Geography of the Bible: The Tribal Territories of Israel**, Jerusalem/Leiden 1986, pp. 283–284.
  23. ראו מ' גרסיאל, **מלכות דוד: מחקרים בהיסטוריה ועיונים בהיסטוריוגרפיה**, תל-אביב תשל"ה; ח' רביב, **מבית אב לממלכה: ישראל בתקופת המקרא**, ירושלים תשל"ט, עמ' 129–132; תמימה דוידוביץ, "מרד שבע בן בכרי – רקעו, מהלכו ותוצאותיו: עיונים בספר שמואל ב' פרק כ', תלפיות (תשמ"ה), עמ' 20–32.

הפכה להיות עירם של יהודה ובנימין בלבד. יתר שבטי ישראל נהו אחר הפולחנים, שהנהיג ירבעם בבית-אל ובדן.